

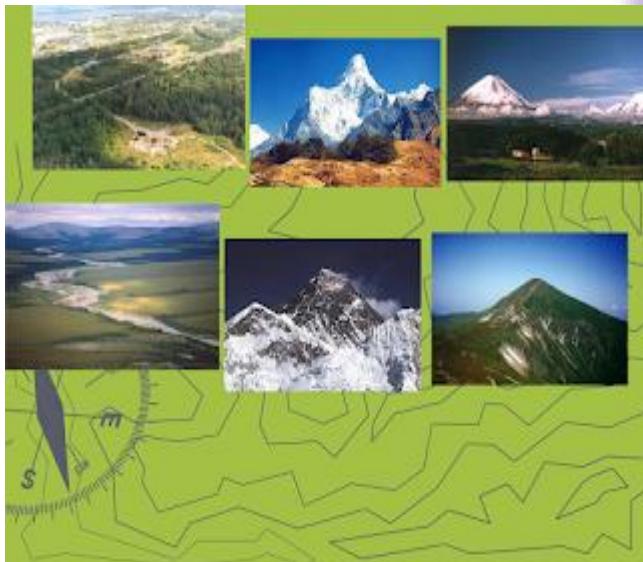
MAVZU: YEVRORIYO MATERIGI ICHKI SUVLARI

REJA:

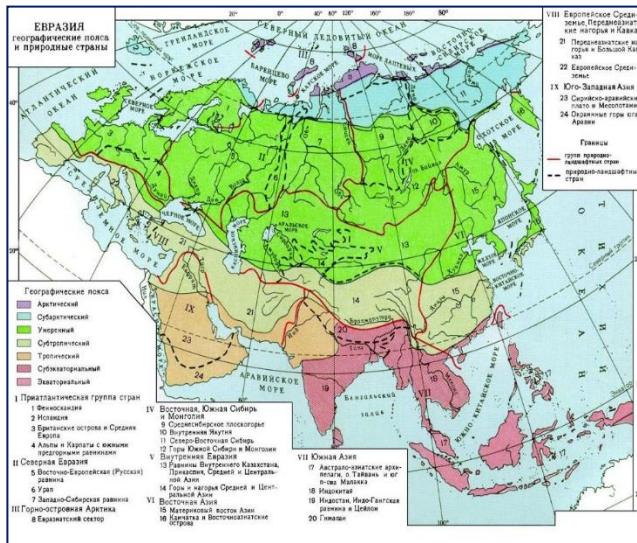
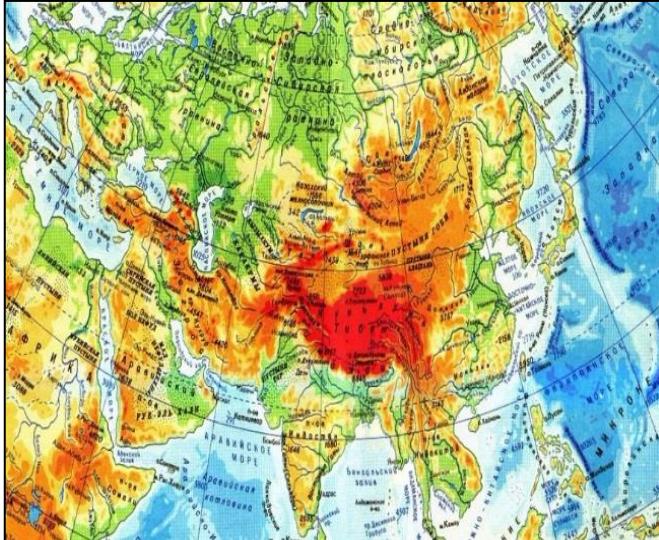
- 1. Materik ichki suvlariga umumiyl tavsif**
- 2. Materik daryolari tavsifi**
- 3. Yevrosiyo ko‘llari va kelib chiqishiga
ko‘ra turlari**

1. Materik ichki suvlariga umumiy tavsif

Yevrosiyo xududida orollarni qo‘shib hisoblaganda hosil bo‘ladigan yillik oqim **16 ming km²ga** yaqin, ya’ni butun Yer shari daryolari yillik yalpi oqimining yarmiga yaqinini tashkil qiladi. Oqim qalinligi bo‘yicha Janubiy Amerika Yevrosiyodan oldinda turadi.

Materikning turli qismida daryo to‘rining zichligi, daryolarning sersuvligi bevosita iqlimga bog‘liq. Daryolarning eng maksimal oqim miqdori subekvatorial va ekvatorial iqlim mintaqalari uchun, ayniqsa Malay arxipelagi, Hindiston va Hindixitoy yarim orollarining g‘arbiy qismi hamda Himolay tog‘ tizimining markaziy rayonlari uchun xarakterli.

Materik daryo havzalari

*Shimoliy Muz okeani
havzasi: Shimoliy Dvina,
Pechora, Ob, Yenisey,
Xatanga, Lena, Yana,
Indigarka, Kolima
daryolari;*

*Tinch okean havzasi: Amur,
Xuanxe, Yanszi, Mekong
daryolari;*

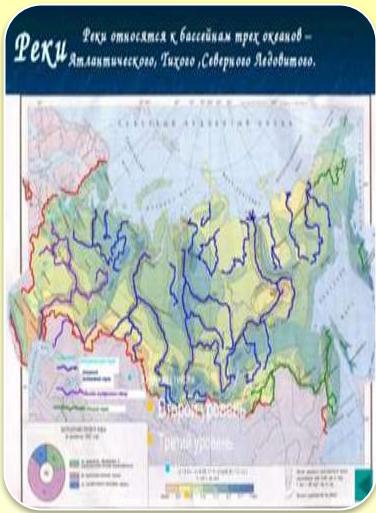
Реки и озера Евразии

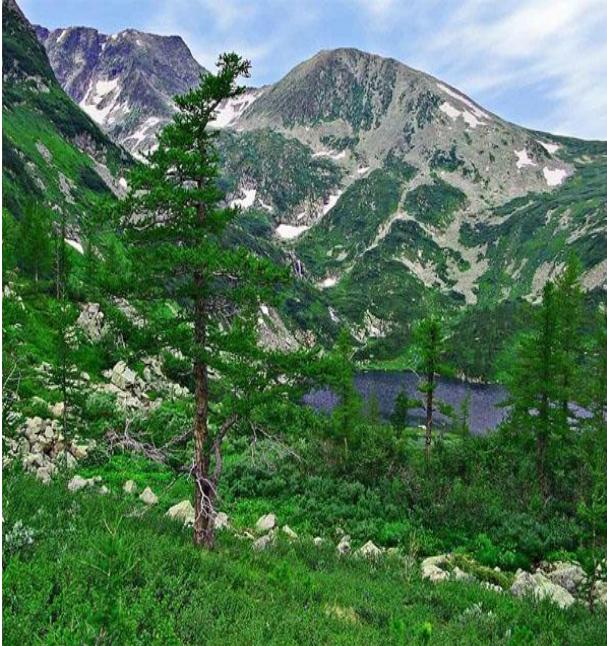
Atlantika okeani havzasi:

Garana, Luara, Sena, Reyn, Odra, Visla, G‘arbiy Dvina, Gvadalkvivir, Ebro, Rona, Po, Dunay, Dnepr, Don daryolari;

Hind okeani havzasi:

Iravadi, Gang, Hind, Shatt-ul-Arab daryolari quyiladi.

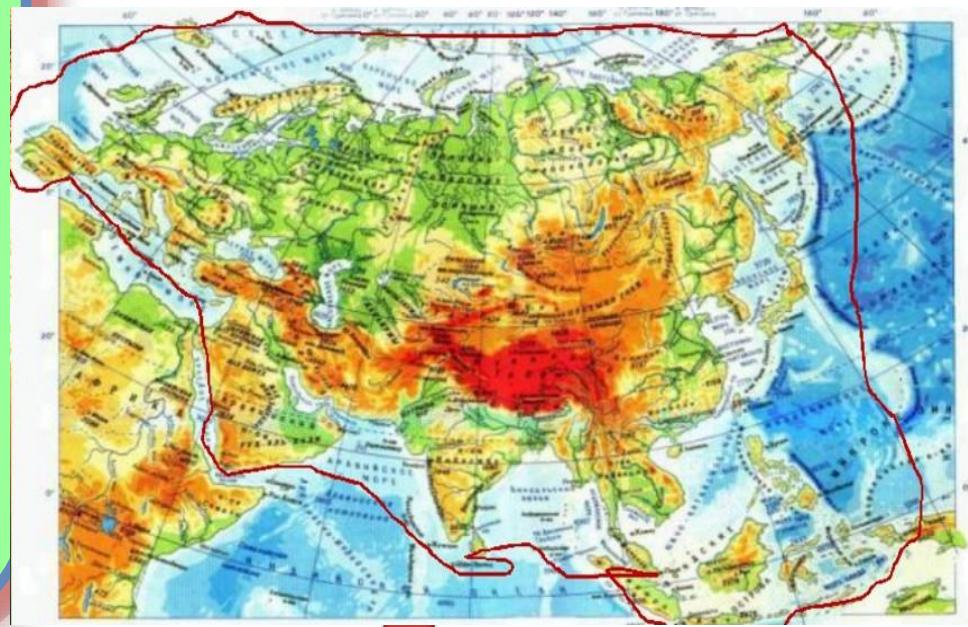
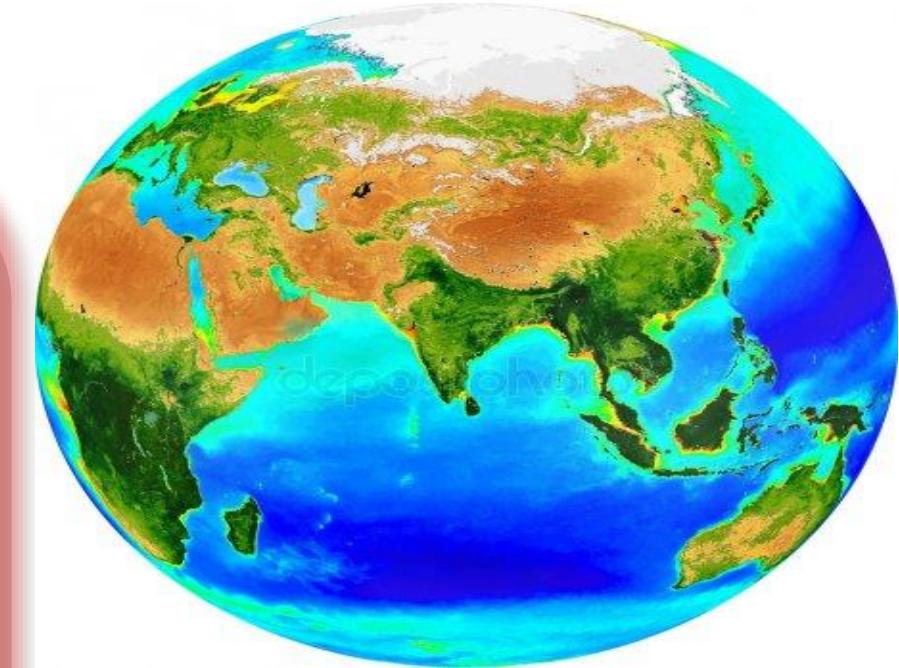

**Ichki berk oqim havzalari:
Volga, Ural, Amudaryo,
Sirdaryo, Ili, Tarim va boshqa
daryolar quyiladi.**

**Ichki berk oqim havzalariga
Sharqiy Yevropa tekisligi, O‘rta
va Markaziy Osiyo o‘lkalari,
Eron tekisligining ichki
hududlari va botiqlari,
Arabiston yarim orolinining
tekislik cho‘l qismi, Hindiston
va Pokistonda joylashgan Tar
cho‘li qaraydi.**

*Eng ko‘p oqim (1500mm dan ortiq) subekvatorial va ekvatorial mintaqalar, ayniqsa Zond arxipelagidagi orollar, so‘ngra **Hindixitoy bilan Hindiston yarim orolining g‘arbi** va Ximolay tog‘ligining markaziy qismi uchun xarakterlidir.*

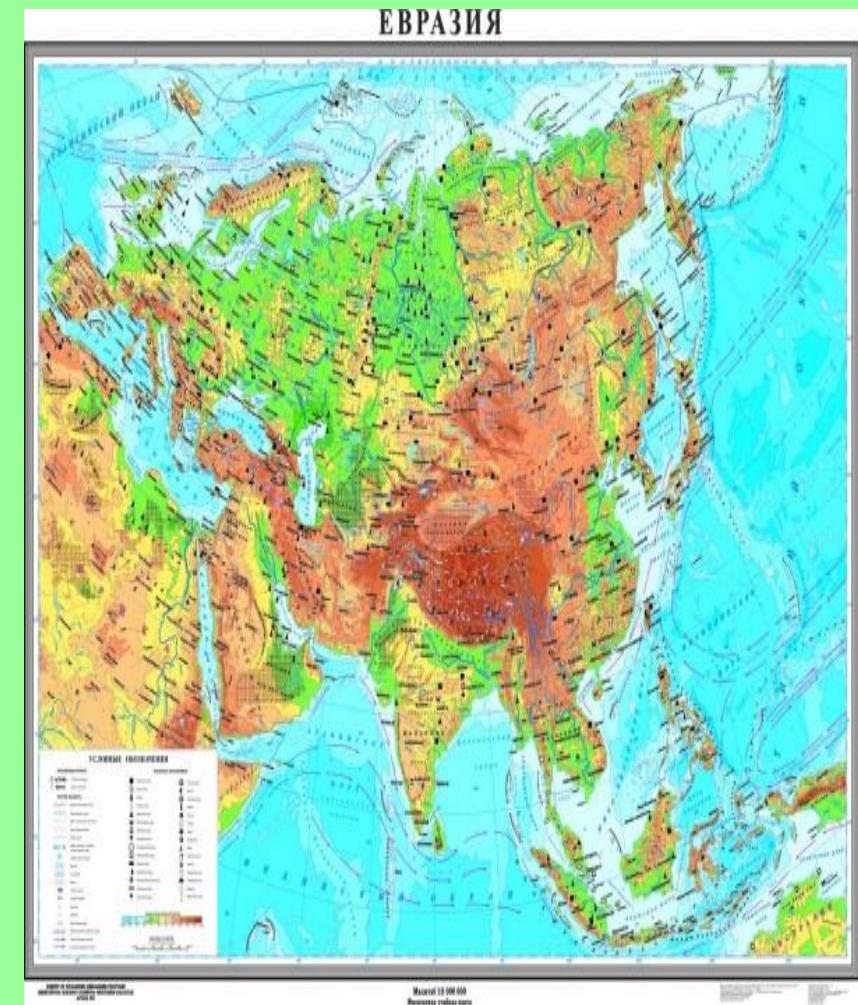

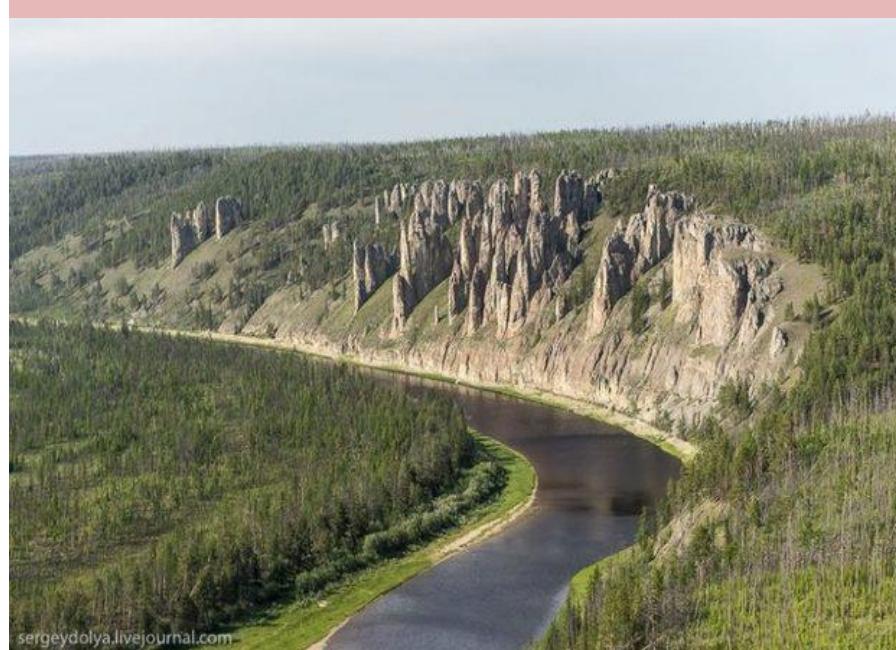
Materikda yillik oqimning taqsimlanishi

Yapon orollari, Alp tog‘lari va Skandinaviya tog‘ligining katta maydonlarda yillik oqim **1500mm** dan kam, biroq **600mm** dan ortiqdir.

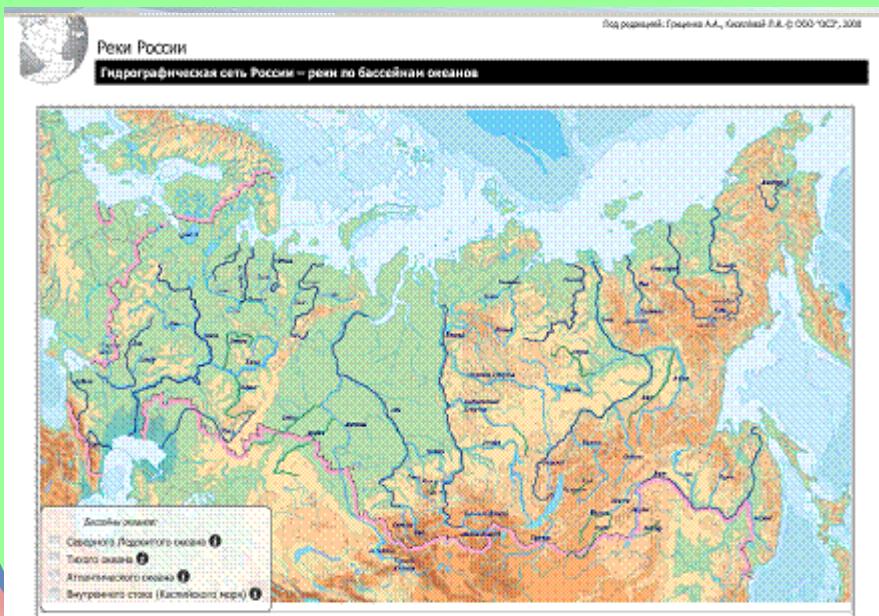
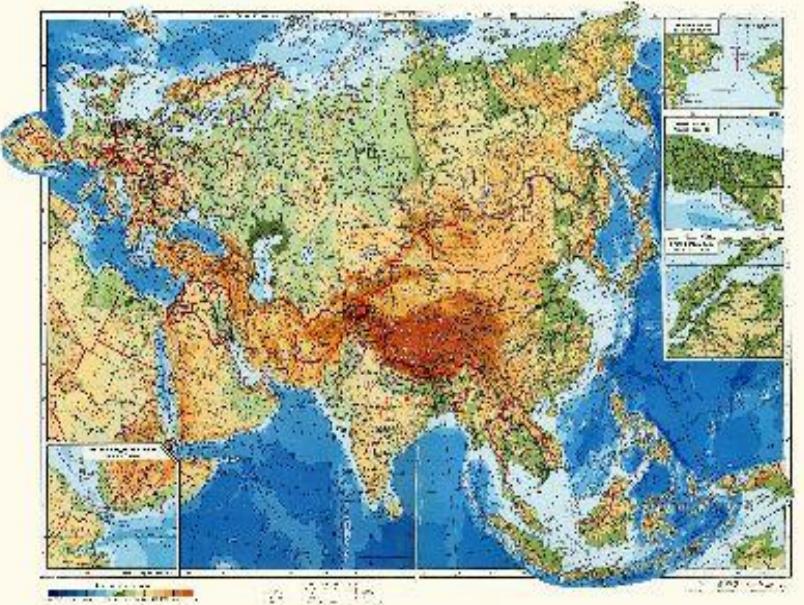
Yevropaning katta qismida, Shimoliy va Sharqiy Osiyoda yillik oqim **200mm** dan **600mm** yetadi.

Pireney yarim oroli, Dunay tekisliklari, Sharqiy Yevropa tekisligida **200mm** dan kam. O‘rta Osiyo va Markaziy Osiyo, Eron tog‘ligi hamda Arabiston yarim orolining juda katta hududida yillik oqimning qalinligi **50mm** dan kam, buning ustiga ko‘pgina rayonlarda oqimning qalinligi **15mm** dan ortmaydi.

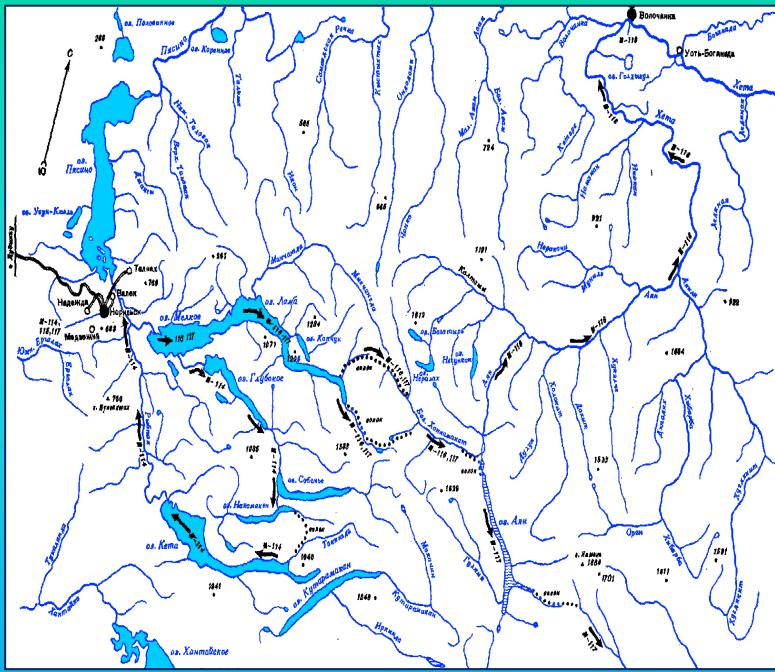
**Yevrosiyo umumiy maydonining
30% dan ortig‘ini ichki oqim
hududlari tashkil etadi. Iqlim
kontinentalligining g‘arbdan
sharqqa tomon orta borishi
daryolar rejimida ham aks
etadi.**

**Materik daryolarning hammasi
qishda **2-3 haftadan to 3 oygacha**
muzlab yotadi. Suv sarfi eng
ko‘payib, daryolarning to‘lib
oqishi bahorga to‘g‘ri keladi,
chunki ular tog‘lardagi qorning
erishiga bog‘liqdir.**

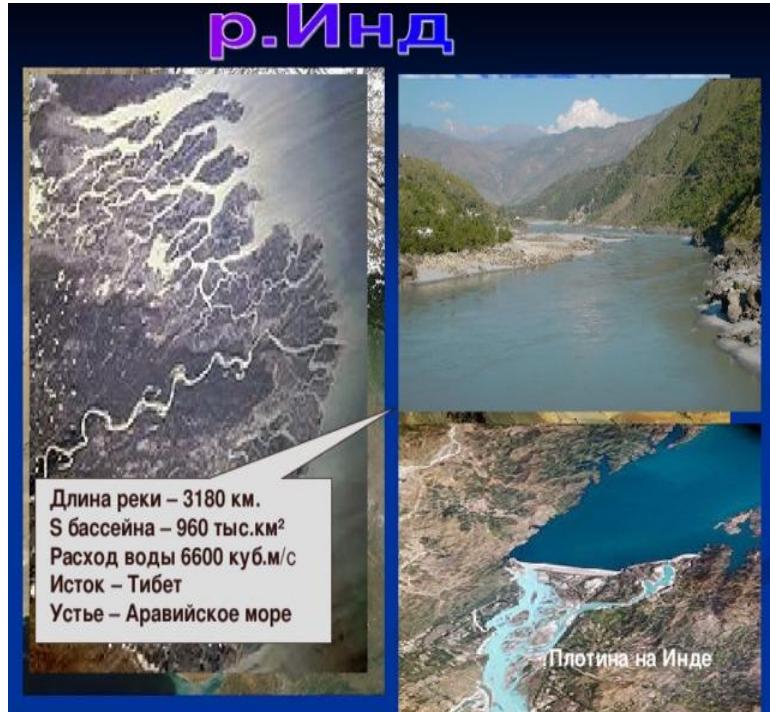

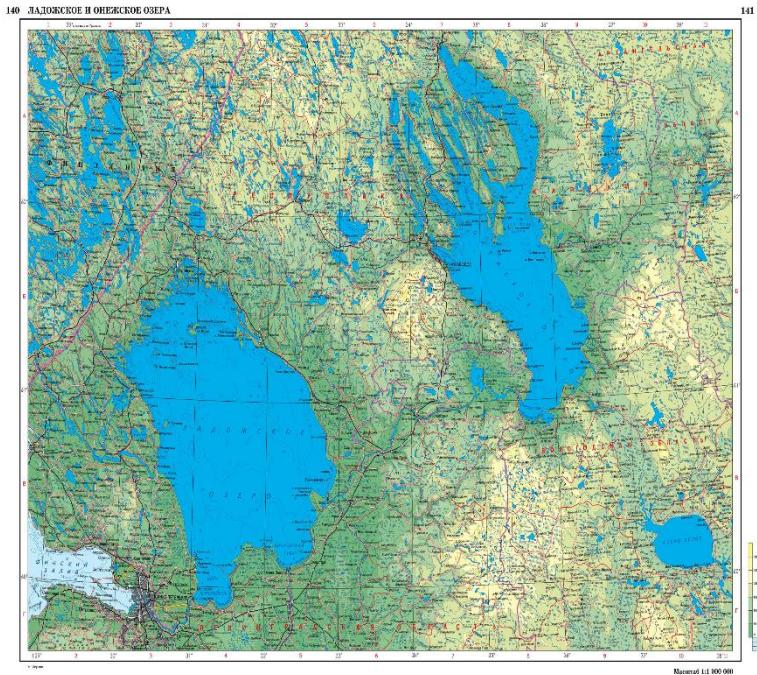
Materikda yozning
oxiriga borib, kuchli
bug‘lanish sababli
daryolarning suv
sathi ancha
pasayadi, biroq
daryo suvlarini
ko‘llar tartibga solib
turishi tufayli
daryolar juda
sayozlanib qolmaydi.

р.Инд

Hindixitoy va Hindiston yarim orollari daryolari sernam fasl bilan quruq fasl o‘rtasidagi keskin tafovut hamda yilning quruq faslidagi kuchli bug‘lanish sababli ekvatorial mussonlar esadigan davrda to‘lib oqadi. Musson iqlimi ayniqsa **Hindiston daryolari – Hind, Gang, Saluin, Irovadi** va boshqalarda yozgi maksimum aks etsada, har holda nisbatan bir me’yordagi oqimga ega.

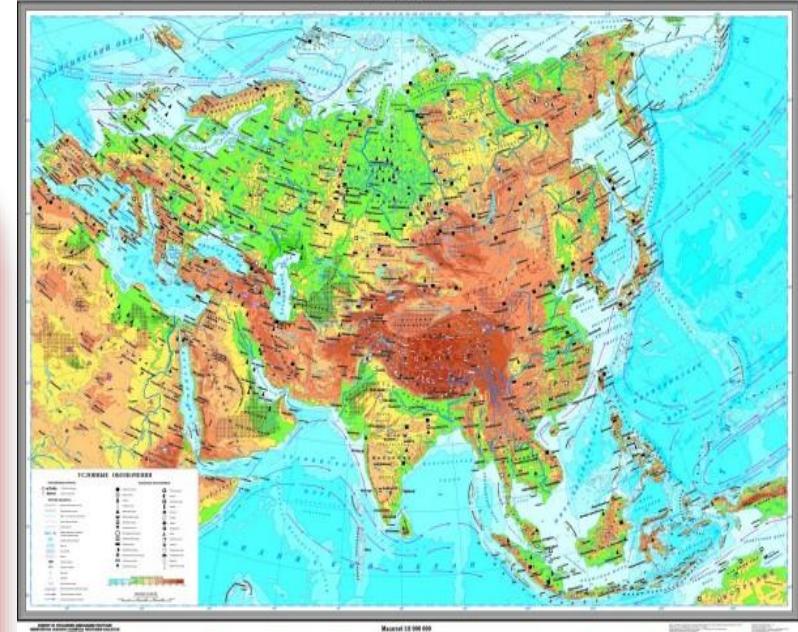
Qutbiy orollar qoplama muzlanish tipi va qor chizig‘ining pastdan o‘tishi bilan xarakterlanadi.

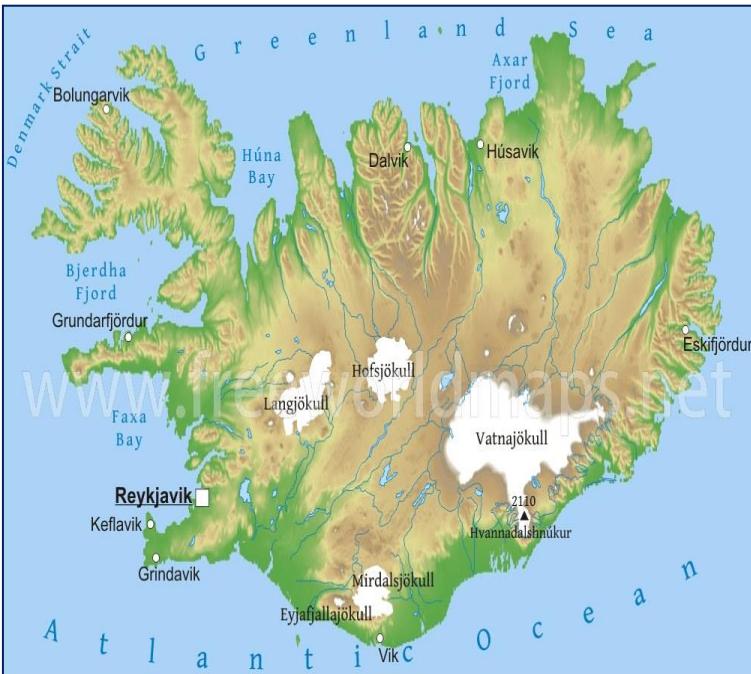
Shpisbergen orolida qor chizig‘i o‘rta hisobda dengiz sathidan ***300m*** balanddan o‘tadi. Bu yerdagi muzlanish ***qalqonsimon*** muzliklardan iborat bo‘lib, ulardan dengizga *katta muz tog‘lari surilib tushadi va sinadi*

•

Qor chizig‘i **Skandinaviya tog‘larida** 700m dan-1900m, **Alp tog‘larida** 2500 - 3200m gacha ko‘tariladi va ular Yevropadagi vodiy tipidagi eng katta tog‘ muzlanishi markazi hisoblanadi. Yevropadagi yirik daryolar (Reyn, Rona, Po, Dunayning irmoqlari) shu vodiy muzliklaridan boshlanadi.

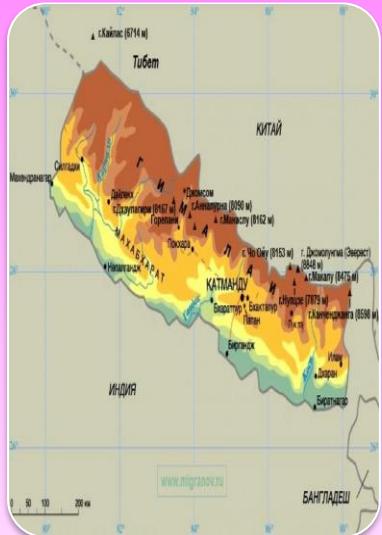

**Qor chizig‘i 700m dan
1000m gacha** balanddan
o‘tuvchi Islandiya orolida
katta muzlanish markazi
mavjud. Bundan yuqorida
tog‘ massivlari firn
maydonlari bilan
qoplangan bo‘lib, ulardan
ko‘pdan - ko‘p daryolarga
suv beruvchi muzliklar har
tomonga tarqalgan.

Qor chizig‘i balandligi Qoraqurum va Kunlunda **5000-5500m, Tibet va Nanshanda **4500-5000m** bo‘lib, muzliklar **400m** dan pastga tushmaydi.**

Qoraqurumda ba’zi muzliklarning uzunligi **60km ga, Ximolay tog‘larida **26km**, Sharqiy Tyanshanda qor chizig‘ining balandligi **3700m** va eng katta muzlikning uzunligi **40 km** hisoblanadi.**

Materik daryolari tavsifi

Yevrosiyo daryolari:

- okeanlarga yaqin uzoqligi;
- materik ichida joylashgan yerlarda kuchli parchalanishi;
- ekvator atrofidagi o‘ziga xos iqlim sharoiti;
- daryolarning to‘yinishi jihatidan xilma-xil bo‘lishi;

Materikning turli to‘yinish manbaiga ega bo‘lgan daryolar rejimi murakkab va xalq-xo‘jaligidagi ahamiyati.

Materikda quyidagi tipdagi daryolarning to‘yinish manbalari mavjud:

-
- Muz-qordan to‘yinadigan daryolar;
 - Qor-muzdan to‘yinadigan daryolar;
 - Qor-yomg‘irdan to‘yinadigan daryolar;
 - Mavsumiy qor va yomg‘irdan to‘yinadigan daryolar;
 - Yer osti suvlaridan to‘yinadigan daryolar;
-

Yanszi (Zangori daryo) -
uzunligi jihatdan birinchi, Yer
yuzidagi daryolar ichida Nil,
Amazonka va Missisipidan
keyin to‘rtinchi o‘rinda turadi.
Uzunligi **5530 km**, havzasining
maydoni **1726 ming km²**.
O‘rtacha yillik suv sarfi **22000**
m³/sek ga teng. Yanszi Tibet
tog‘ligining markaziy qismidan
5500 m balandlikdagi
muzliklardan boshlanadi va
Tinch okeanning Sharqiy Xitoy
dengiziga quyiladi.

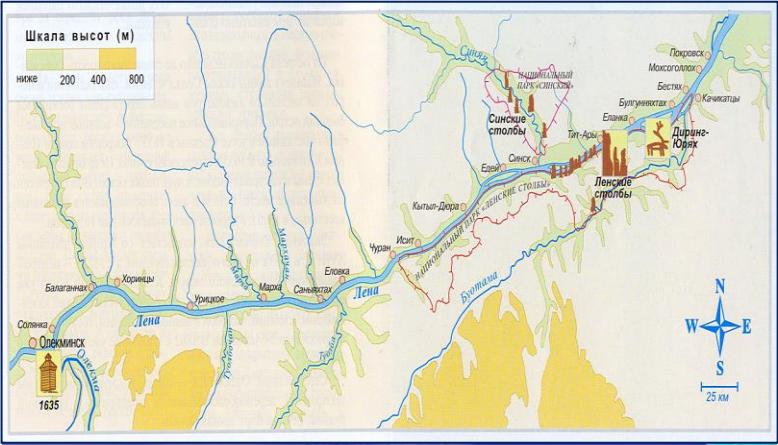

Xuanxe (Sariq daryo). Uzunligi jihatidan Yanszidan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. Uning uzunligi **4845 km**, havzasining maydoni **745000 km²**, o‘rtacha yillik suv sarfi **1500 m³/ sek.** Maksimal suv sarfi **22000 m³/ sek** ga teng. Xuanxe Tibetning sharqiy qismida joylashgan Kunlun tog‘laridan boshlanib, Tinch okeanning Sariq dengiziga quyiladi. Uning asosiy o‘ng irmoqlari **Taoxe, Veyxe, Loxe** va chap irmoqlari **Datunxe, Fenxe, Sinxelardir**

Mekong. Janubi-Sharqiy
Osiyoning eng yirik daryosi.
Uzunligi 4500 km, havzasining
maydoni 810000 km², o'rtacha
yillik suv sarfi 12000 m³/sek.
Uzunligi jihatidan Yevrosiyoda
uchinchi o'rinda turadi.
Tibetning janubi-g'arbiy
qismidan 5000 m balandlikdagi
tog' muzliklardan boshlanib,
Tinch okeanining Janubiy Xitoy
dengiziga quyiladi. Daryoning
yuqori va o'rta oqimi tipik tog'
xarakterga ega, ostonalar,
sharsharalar keng tarqalgan.

Река Лена берёт своё начало в горах Сибири и впадает в море Чарийх. Лена, одна из самых крупных российских рек, имеющей длину 4 480 километров. Её площадь составляет 2 490 000 квадратных километров, что по праву делает её третьей по величине рекой в России. Считается, что впервые русские упомянули об этой реке в 17 веке, отправив на её поиски отряд казаков.

Lena. Shimoliy Osiyoning eng katta daryolaridan biri, uzunligi jihatidan Yevrosiyoda to'rtinchi o'rinda turadi. Baykal ko'li atrofidagi tog'lardan boshlanib, Shimoliy Muz okeanining Laptevlar dengiziga quyiladi. Uzunligi 4400 km, havzasining maydoni 490000 km², o'rtacha yillik suv sarfi 17000 m³/sek. Lenaning yirik irmoqlari Vitim, Olyokma, Aldan va Vilyuy daryolari hisoblanadi.

*Yenisey (Katta suv). Shimoliy Osiyoning sersuv daryosi bo‘lib, uzunligi 4130 km, havzasining maydoni **2580 km²**, o‘rtacha yillik suv sarfi **18100 m³/sek.** ni tashkil etadi. Yenisey **Katta Yenisey** (Biy-Xem) va **Kichik Yenisey** (Ka-Xem) daryolarining qo‘shilishidan hosil bo‘lib, Shimoliy Muz okeanining Kara dengiziga quyiladi. Katta Yenisey Sharqiy Sayan tog‘laridan, Kichik Yenisey Darxat botig‘idan boshlanadi. Daryo vodiysining kengligi o‘rta va yuqori qismida **300-600 m** dan **800-1300 m** gacha boradi.*

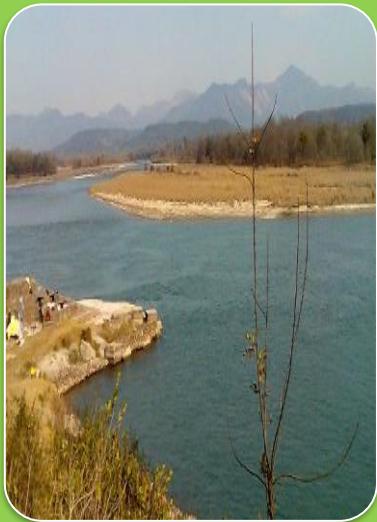
Hind. J.Osiyoning eng yirik daryolaridan biri. Uzunligi jihatidan Gang na Braxmaputra daryolaridan ancha ustun turadi, lekin havzasining maydoni jihatidan Gang daryosidan keyingi o'rinda turadi.

Daryoning uzunligi **3180 km, havzasining maydoni **980000 km²**, o'rtacha yillik suv sarfi Xaydarobodda **3850 m³/sek**.ni tashkil etadi. Tibet tog'ligining janubidagi Kaylas tizmasidan **5300 m** balandlikdan boshlanadi.**

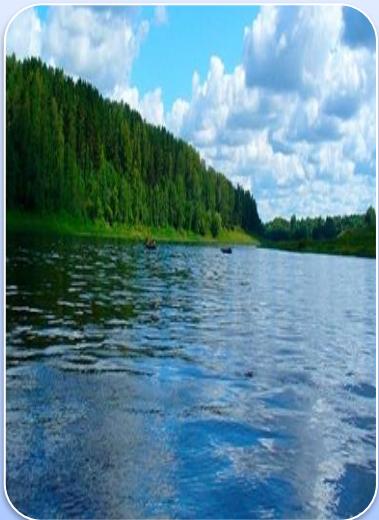
Gang. J.Osiyoning eng sersuv daryosi hisoblanadi. Gang havzasining geografik joylashishi yirik sersuv daryo tizimi hosil bo‘lishi uchun nihoyatda qulay. Daryo atmosfera yog‘inlariga boy bo‘lgan Himolay tog‘larining janubiy yon bag‘irlaridan va uning baland tog‘muzliklaridan boshlanadi.

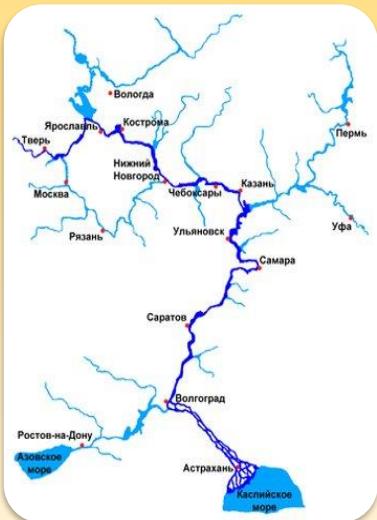
Uzunligi 2700 km, havzasining maydoni 1125 ming km², Braxmaputra bilan birgalikda 2025 ming km². O‘rtacha yillik suv sarfi 13000 m³/sek. ni, quyilish joyida esa Braxmaputra daryosi bilan birgalikda 38000 m³/sek.ni tashkil etadi. Gang Braxmaputra bilan birgalikda sersuvligi jihatidan Amazonka va Kongodan keyin uchinchi o‘rinda turadi.

Dunay. Yevropaning eng yirik daryosi, uzunligi jihatidan Volgadan keyin ikkinci, Yevrosiyo daryolari ichida to‘qqizinchi o‘rinda turadi. Uzunligi **2850 km**, havzasining maydoni **817000 km²**, o‘rtacha yillik suv sarfi quyilish joyida **6430 m³/sek.** Dunay Shvarsvald massivining 1000 m balandlikdagi sharqiy yon bag‘ridan boshlanib, Atlantika okeani havzasidagi Qora dengizga quyiladi.

Volga. Daryo uzunligi va sersuvligi jihatidan Yevropada **birinchi o'rinda** turadi. Uzunligi 3531 km, havzasining maydoni **1360 ming km²**, o'rtacha yillik suv sarfi Volgograd shahri yaqinida **8150 m³/sek**, Astraxan shahri yaqinida esa **8000 m.³/sek**.ga teng.

Chunki, daryoning quyi chala cho'l va cho'l qismida suvning bug'lanishi juda katta. Volga daryosi **Valday balandliklaridan** boshlanib, **Kaspiy dengiziga** quyiladi. U tipik tekislik daryo bo'lib, boshlanish joyining balandligi **228 m**, quyilish joyi esa dengiz sathidan **28 m** past. Volgaga **200** ga yaqin irmoqlar kelib qo'shiladi.

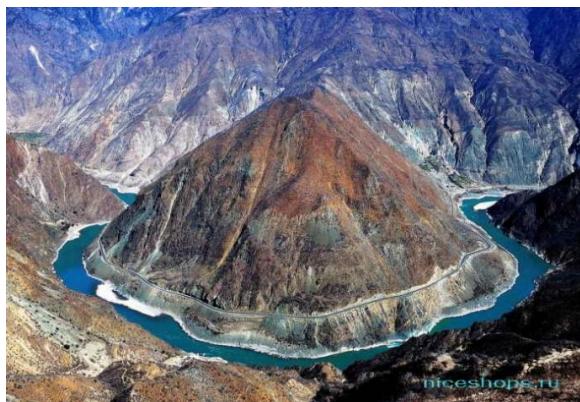
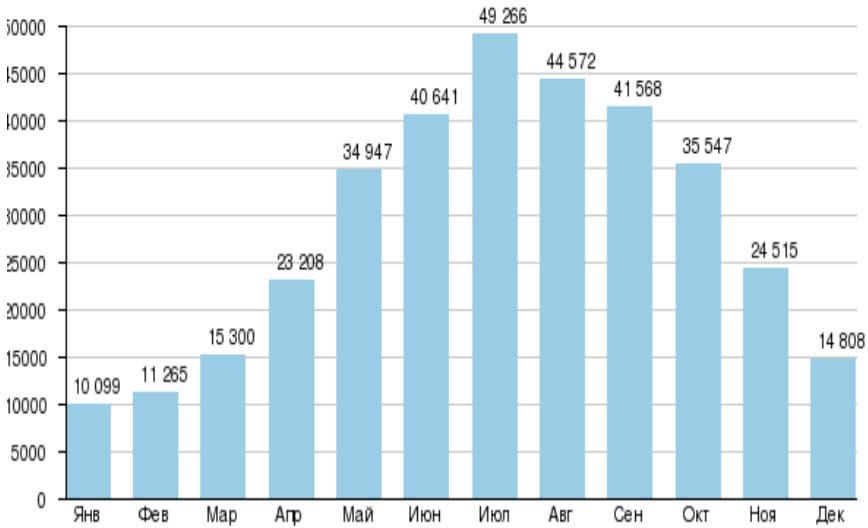
Kontinental iqlimli Old,
O‘rta va Markaziy Osiyo
o‘lkalarida daryo to‘ri kam
rivojlangan. Amudaryo va
Sirdaryo Orol dengiziga, Ili,
Qoratol, Lepsa daryolari
Balxash ko‘liga qisman
quyilsa, Tajan, Murg‘ob,
Zarafshon, Qashqadaryo,
Chuv, Talas va boshqa
daryolar vohalarni suv
bilan ta’minlab, o‘z
deltalarida oqimini
tugallaydi.

№	Daryo nomi	Uzunligi (km)	Suv yig‘adigan maydoni (ming kv.km)
1	Volga	3531	1360
2	Dunay	2857	817
3	Ural	2428	237
4	Dnepr	2200	504
5	Don	1870	422
6	Pechora	1809	322
7	Reyn	1320	224
8	Shimoliy Dvina	1302	357
9	Elba	1165	144
10	Visla	1047	198

11	G‘arbiy Dvina (Daugava)	1020	88
12	Luara	1020	115
13	Taxo (Teju)	1007	81
14	Maas	950	98
15	Odra (Oder)	912	119
16	Rona	812	98
17	Sena	776	79
18	Po	652	75
19	Temza	336	15
20	Yanszi	5800	1808
21	Ob (Irtish)	5410	2990
22	Xuanxe	4845	771
23	Mekong	4500	810

24	Amur (Argunyu)	4444	1855
25	Lena	4400	2490
26	Enisey	4092	2580
27	Hind	3180	980
28	Efrat	3065	673
29	Braxmaputra	2900	935
30	Saluin	2820	325
31	Gang	2700	1120
32	Iravadi	2150	430
33	Siszyan	2130	437
34	Kolima	2129	647
35	Tarim	2030	951
36	Tigr	1850	375

Yevrosiyo ko‘llari va kelib chiqishiga ko‘ra turlari

**Yevrosiyo hududida ko‘llar
notejis taqsimlangan.**
To‘rtlamchi davrda muz bosgan
joylarda ko‘llar eng ko‘p, muzlik
keltirgan jinslar to‘plangan
Germaniya-Polsha
pasttekisligida,
Fenoskandiyaning janubida
ko‘pgina ko‘llarni kotlovinalar
to‘sib qolishi natijasida vujudga
kelgan.

Morena tepaliklari
orasidagi
pastekisliklarida
vujudga kelgan
ko‘llarning qirg‘oqlari
odatda past bo‘lib,
botqoqliklar bosgan.
Suvi sayoz, qirg‘oq
chizig‘i egri-bugri
bo‘ladi. (**Balaton,**
Vernen, Fin)

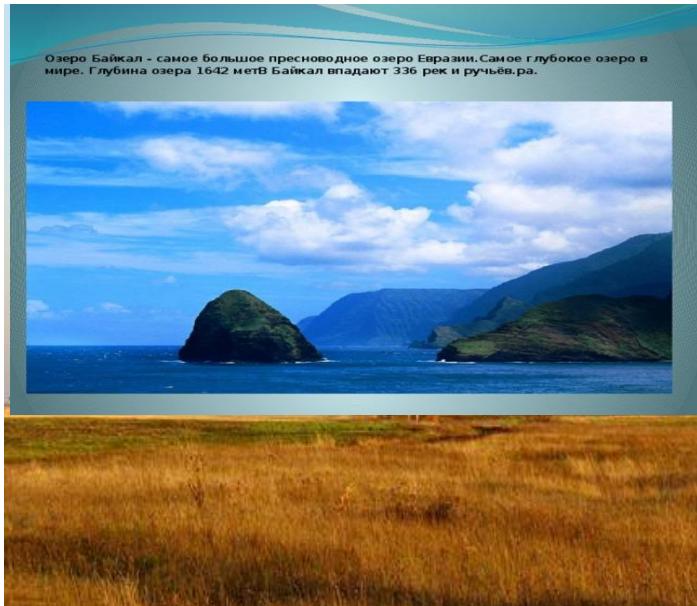
Muzlik eroziyasi ustun turgan hududlarda ko‘l kotlovinalari ko‘pchilik hollarda oldindan mavjud bo‘lgan tektonik chuqurliklari muzlik o‘yib yuborishi natijasida vujudga kelgan. Bu tipdagi ko‘llarning bo‘ylama o‘qi tektonik yoriqlar yo‘nalishiga va qoplama muzliklar siljigan tomonga to‘g‘ri keladi.

G‘arbiy Yevropada yirik ko‘llar maydoniga ko‘ra turlicha bo‘lib, eng katta ko‘llar **Vernen** (maydoni 5546 km^2 , eng chuqur joyi 98 m), **Vettern** (1900 km^2), **Sayma** (1800 km^2), **Inari** (1000 km^2), **Balatan** (596 km^2), **Jeneva** (581 km^2), **Boden** (538 km^2) ko‘llaridir. Sharqiy Yevropadagi eng katta ko‘llardan **Ladoga** (18400 km^2), **Onega** (9800 km^2) tarqalgan.

Yevrosiyoning tog‘li o‘lkalarida kelib chiqishi **tektonik harakatlar** bilan bog‘liq bo‘lgan ko‘llar juda ko‘p. Ular Yer po‘stining **tektonik cho‘kmalarida** joylashgan bo‘lib, boshqa ko‘llarga nisbatan **chuqurligi** bilan farq qiladi.

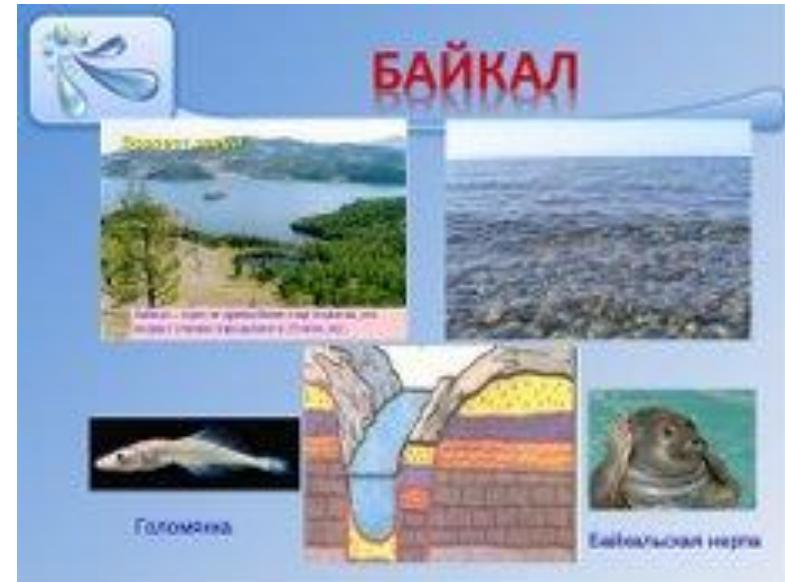

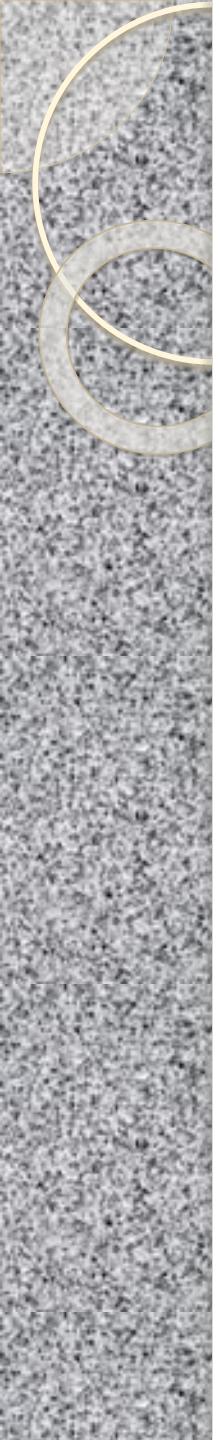

*Eng yirik tektonik ko‘llarga
Tyanshandagi Issiqko‘l,
Janubiy Sibirdagi Baykal,
Mongoliyaning shimolidagi
Xubsugul, Nanshandagi
Kukunor, Armaniston
tog‘lidagi Van, Urmiya
(Rezaye), Alp tog‘laridagi
Jeneva, Boden, Syurix,
Lago-Majore, Komo,
Vengriyadagi Balaton va
Levantdagi O‘lik dengiz
kiradi.*

Shulardan Baykal ko‘lining chuqurligi **1620 m** ni tashkil etadi, O‘lik dengizi esa okean sathidan **-402 m** pastda joylashgan. Kamchatka yarim oroli, Kuril, Yaponiya, Filippin va Zond orollari **vulkanik** ko‘llarga boy. Bu regionlardagi so‘ngan vulkanlarning kraterlari suv bilan to‘lib ko‘l hosil bo‘lgan, Masalan, **Kamchatkada Kronoskoe, Kuril** va boshqa vulkanik ko‘llar mavjud.

*Эътиборингиз учун
рахмат!*